

KONGRESI, SIMPOZIJI IN ZBOROVANJA

VII. KONFERENCA ZGODOVINARJEV DELAVSKEGA GIBANJA V LINZU OD 14. DO 18. SEPTEMBRA 1971

Sedma konferenca zgodovinarjev delavskega gibanja je bila od 14. do 18. septembra 1971 v Linzu. Postala je že tradicionalna kulturno-znanstvena prireditve tega mesta s socialistično mestno upravo, ki zanjo ne skopari s sredstvi in udeležencem resnično omogoča prijetno bivanje in plodno delo. Na zadnji konferenci je bilo 120 udeležencev iz dvajsetih držav, večinoma evropskih, nekaj delegatov pa je bilo tudi iz ZDA, Izraela in Japonske. Žal pa letos ni bilo predstavnikov SZ. Jugoslovanskih udeležencev je bilo sedem, od tega trije iz Slovenije.

Kot sem že v lanskem poročilu (glej ZC XXV, 1-2, str. 117—120) zapisal, sta bili letošnji temi: Masovna gibanja delavstva ob koncu prve svetovne vojne in pa metodološka tema Delavsko gibanje v Evropi v revolucijskem letu 1848. Udeleženci smo letos dobili že vnaprej razmnožena le dva referata, ostale pa potem ob prihodu na konferenco. Tudi letos so poleg glavnih referatov prebrali udeleženci poročila o teh masovnih gibanjih pri svojih narodih ali državah. Od Jugoslovancev je o tem kratko diskutiral *F. Klopčič*, ki se je oglasil tudi pri drugi temi in na kratko označil lik Antona Fusterja, da bi opozoril na monografsko obdelavo Britovška o tem pomembnem, čeprav doslej bolj malo upoštevanem Slovencu.

Poročati nameravam seveda le o nekaterih najbolj značilnih in pomembnih referatih, posebno še, ker bo vse predloženo gradivo verjetno v kratkem objavljeno. Materiale 5. konference iz leta 1969 smo letos že dobili natisnjene in za naprej je obljubljeno, da bo delo na izdaji vsakoletnih protokolov steklo bolj hitro in v nekaj letih je pričakovati, da bo popolno.

Glavna dva referata sta o istem problemu pripravili, da tako rečem, dve historični, ali bolje povedano, ideološki šoli, na eni strani vzhodnonemška in na drugi zahodnonemško-ameriška. *W. Ruge* (NDR) je pripravil referat Masovna gibanja in politične sile 1917 do 1920/21, v katerem ni povedal ničesar novega. V glavnem se je omejil na stališča Lenina o sodobnih dogodkih v Nemčiji in Evropi sploh, na njegove koncepte in možnosti reševanja takratne situacije. V bistvu je šlo za prav apologetsko, celo hagiofilsko zagovarjanje Leninovih stališč, brez analize takratnih nemških razmer. Te pomanjkljivosti so povsem izničile vrednost referata, ki je ostal v togih okvirih od uradne ideologije polasčene znanosti, ni pa temeljil na znanstvenem obravnavanju konkretnih razmer kot je navada vsake znanosti in njene metodologije. Žal so takšni primeri v vzhodnoevropskem zgodovinarstvu še vedno pogosti, kar prav gotovo zmanjšuje kritičnost in pelje zgodovinsko znanost v preveliko odvisnost od uradnih in trenutnih doktrin.

Zato je bil mnogo bolj svež in bogat skupinski referat *G. Feldmanna* (ZDA). *E. Kolba* in *R. Rürupa* (oba ZRN) pod naslovom Masovna gibanja delavstva v Nemčiji ob koncu prve svetovne vojne (1917—1920), ki je obravnaval posamezne faze v razvoju nemškega delavskega gibanja od zadnjih mesecev vojne do konca revolucionarnega vrenja v letu 1920 in je dobršen del posvetil tudi socialnoekonomskim razmeram. V zaključnih mislih so referenti poudarili, da je delavsko gibanje v obravnavanem obdobju sicer doseglo pomembne uspehe: tako državni prevrat novembra 1918, določene socialnopolitične in mezdne olajšave, vendar pa, gledano v celoti, ni uspelo, saj ni ustvarilo nemške socialne republike ter se solidneje zasedrilo, kar je bil cilj za en del masovnih gibanj, za

ostali del pa vsaj predstopnja k socialistični družbi. Vzrok temu vidijo avtorji najprej v pomanjkljivih teoretičnih in političnih pripravah. Spontano masovno gibanje, čigar jedro je bilo nedvomno v organiziranem delavstvu, se ni moglo opreti niti na strateški koncept niti na splošno teorijo o revoluciji, ki bi bila prilagojena novi situaciji. Potem ko so bili osnovani prvi delavski in vojaški sveti, se ni posrečilo masovnih gibanj tako prestrukturirati, da bi bila v boju za oblast konkurenčna državnemu aparatu, političnim strankam ali sindikatom. S tem je ostal nerešen problem centralnega političnega vodstva, revolucionarna energija pa se je razblinjala v pomanjkanju vodstva in koordinacije. Večinski socialisti so se že v prvi fazi revolucije odrekli vodilni vlogi masovnega gibanja, vodstvo neodvisnih socialistov (USPD) pa temu ni bilo doraslo. Tudi kasneje je bila USDP vse preveč zaposlena s svojimi notranjestranskimi problemi, da bi lahko prevzela takšno vodilno vlogo. Komunisti pa so bili močni le v nekaterih mestih in območjih, v teku leta 1919 pa so imeli še manj vloge v masovnem gibanju kot prej. Po mnenju referentov je v letih 1917-20 ne glede na objektivne težave, ki so izhajale iz vojaškega poraza in splošnega pomanjkanja, predvsem manjkal subjektivni faktor, da bi prišlo do takojšnje socialistične revolucije. Mnenja so, da je večina v masovnih gibanjih verjela v parlamentarni sistem, ki naj bi z reformami razrešil položaj, ne pa v revolucijo v smislu diktature proletariata. Da so bili zamujeni obeti revolucionarne situacije, sta največ krivi SPD in USPD, toda dobršen del krivde pade tudi na komuniste, ki so sicer radikalizirali mase, vendar pa predvsem hoteli, da pade socialnodemokratska vlada ljudskih pooblaščenecv, pri čemer so napak ocenili, da slabljenje te vlade ne gre toliko v prid socialistični revoluciji kot pa vedno močnejšim silam reakcije. Zadnje zapažanje avtorjev je, da bi bolj točna analiza dane situacije morala priversti tudi radikalno levico do zaključka, da more v danem historičnem momentu uspeti demokratična revolucija in se utrditi proti združenim kontrarevolucionarni nevarnosti, kar bi bila morda pot v socialistično družbo. To bi pa Nemčiji morda vendarle prihranilo neko drugo masovno gibanje, namreč nacionalsocialistično z vsemi njegovimi posledicami.

Vsekakor je treba omeniti zelo zanimiv prispevek *V. Pantica* (Beograd), Delavski sveti kot oblika revolucionarnega boja nemškega delavstva, ki je pravzaprav zgoščen prikaz dognanj njegove doktorske teze o delavskih svetih v Nemčiji 1917-20. Zanimivo je, da avtor prihaja do zelo podobnih stališč kot zgoraj naštetih avtorji, čeprav je marksist in pričakovati je, da bo pri nas marsikdo polemiziral z njegovimi ugotovitvami, posebno še tisti, ki zagovarjajo kominternsko linijo. Avtor je mnenja, da so se marksistične in revolucionarne tradicije v Nemčiji proti koncu 19. stol. zaradi hitrega ekonomskega razvoja in položaja na svetovnem trgu umaknile reformistični teoriji in praksi. Večji del nemške socialne demokracije se je zatorej odločil za integracijo v obstoječi sistem, ker je prevladovalo prepričanje, da se Nemčiji obeta daljše obdobje ekonomske prosperitete, ki bo utrdilo politične in ekonomske pozicije vladajočega razreda. V takšnem položaju nemško delavsko gibanje ne bi smelo ostati izolirana in nepomembna opozicijska sekta, ampak naj bi se integriralo v sistem ter v njegovem okviru v parlamentu in v sindikatih utrjevalo svoje lastne politične in ekonomske interese. Ob začetku vojne in med njo so SPD in Svobodni sindikati pristali na uradno formulo o obrambi domovine ter o meščanskem miru in zato so jih vladajoči razredi vsaj formalno priznali za enakopravne politične in ekonomske partnerje. Ko so potem aprila 1917 nastali prvi delavski in vojaški sveti, je to v sindikatih in SPD vzbudilo nejevoljo in v prve svete niso prišli predstavniki niti prvih niti drugih. Specifičen notranje- in zunanjepolitični položaj Nemčije je pogojeval nastanek svetov, bil pa je izraz diskrepance med oportunistično vojno politiko tradicionalnih delavskih organizacij na eni strani, na drugi pa revolucionarnega in protivojno usmerjenega delavstva. Sile tega drugega dela so bile neprimerno slabše kot tradicionalno delavstvo, ki je cela desetletja propagiralo parlamentarno demokracijo kot edino pot v socializem. Zato je večina nemškega delavstva mislila, da je novembrska revolucija izpolnila vse pogoje za realizacijo tega starega ideala. Predstavniki masovnih gibanj so bili poleg tega ideološko-politično heterogeni, nobena od teh organizacij ni imela

splošnega vsenemškega vpliva, ampak so bile omejene na posamezna območja. Niso imele vpliva na državni aparat in od njega niso mogle pričakovati pomoči. Poleg tega tudi niso imele pomembnejših informacijskih sredstev. Upoštevanja vreden je tudi zunanjepolitični moment, saj je bila Sovjetska Rusija v težki politični in gospodarski situaciji in revolucionarno gibanje od nje ni moglo pričakovati posebno velike pomoči, kontrarevolucionarnim silam pa so posredno še kako pomagale antantne sile na obali Rena. Nemčija je bila tako tesno povezana z zahodnoevropskim gospodarstvom, da bi brez njega le z največjo težavo lahko obnovila svoje razbito gospodarstvo. Po Pańtičevem mnenju je v danih zgodovinskih pogojih masovno gibanje in revolucionarno delavstvo doseglo svoj maksimum. V takšnih pogojih ni bilo nobene realne šanse bodisi za zmago katerekoli variante levoradikalnih konceptov sistema svetov, bodisi za afirmacijo kompromisnega koncepta kombiniranega parlamentarnega sistema in sistema svetov, kot so predlagali zmerni zastopniki USPD. Masovno gibanje je bilo v Nemčiji potemtakem že od začetka obsoteno na propad, kar se je zgodilo tudi v drugih evropskih državah (Madžarska, Avstrija, Italija). Vedno bolj se zdi očitno, da je le družba, ki temelji na principih demokracije in samoupravljanja, zmožna, da uspešno rešuje gospodarske in politične probleme moderne industrijske družbe.

H. *Hautmann* (Avstrija) je imel referat Masovna gibanja avstrijskega delavstva v letih 1917 in 1918, kjer je pokazal, da je bila avstrijska socialna demokracija še mnogo bolj oportunistična in v svoji lojalnosti do vladne politike še bolj homogena kot nemška. Vse do leta 1917 je vladala sploh popolna pasivnost. Tudi leвица pod Friedrichom Adlerjem se je zavestno odrekla, da bi v svoji kritiki strank mobilizirala delavski potencial. Leвица je bila v prvi fazi zgolj intelektualna struja, brez kakršnegakoli stika z delavstvom in njen duhovni vodja F. Adler ni verjel v moč množic. Ekonomski položaj večine delavstva pa je bil že pred pomladjo 1917 tako slab, da bi stranka delavstvo lahko mobilizirala. Vendar se je bala »nepremišljenih korakov«, ker bi jih vlada lahko izkoristila za popolno razbitje organizacije, razen tega pa je bila stranka tudi teoretično premalo pripravljena. Avtor se je zelo zanimivo ukvarjal tudi s teoretičnim problemom masovnega gibanja. Zanj je bistvena kvalitativna razlika med štrajkom in masovnim gibanjem. Po njegovem lahko govorimo o masi kot sili tedaj, če je le-ta nasploh v gibanju, v akciji. O masovni akciji lahko govorimo, če izhaja iz razredno zavednega proletariata, ki ima v svojih rokah tudi duhovno in organizatorsko vodstvo. Predpogoj za uspeh masovnega gibanja je organiziranost in razredna zavest proletariata. Masovno gibanje se pojavlja le tedaj, kadar je razredni boj zaostren, torej čas polarizacije v razrednih silah. Nasprotno pa je štrajk vedno mogoč. Potemtakem je štrajk ali generalni štrajk nižja stopnja: kontroliran, večkrat od stranke ali sindikata insceniran ukrep, ki vedno ostaja v okviru obstoječega sistema. Z drugimi besedami: to je obrambno sredstvo delavstva proti grozeči nevarnosti. Nasprotno pa je masovno gibanje višja stopnja, je ofenzivno sredstvo delavstva za doseg določenih, še ne doseženih pravic, pri čemer postane obstoječi sistem vprašljiv. Iz tega sledi, da je socialna demokracija kot že v sistem vraščena stranka nujno morala odklonilno gledati na masovna gibanja.

Med metodološkimi referati je omeniti prispevek R. *Necka* (Avstrija), ki je nakazal nekatere metodološke probleme socialne zgodovine delavskega gibanja v letu 1848, še posebej v Avstriji; kjer se je v glavnem omejil na nemški in češki del, manj pa na ostale narode, zlasti takoimenovane nehistorične. Po njegovem bi bilo še zlasti treba raziskati probleme v terminologiji: kaj je proletarijat, kdo je delavec, kaj je delavsko gibanje v sodobnih virih, za Avstrijo specifično industrijsko revolucijo še v skoraj docela fevdalni družbi, vprašanje zavesti nastajajočega proletariata, udeležba delavstva v dogodkih leta 1848 ter kontinuiteto socialnih gibanj ob historičnih prelomih. Zanimiv je bil tudi prispevek F. *Vogla* (Avstrija) o svobodoljubni poeziji v dunajski revoluciji 1848.

Kot je bilo pričakovati se bo prihodnja, VIII. konferenca, ki bo od 12.—15. septembra 1972, ukvarjala s problemi delavskega gibanja pred prvo svetovno

vojno. Naslov glavne teme je »Od Stuttgarta do Basla. Stališča mednarodnega delavskega gibanja do imperializma in militarizma 1907—1912.« Druga tema pa bo primerjalna študija delavskih gibanj v Evropi, poseben sklop referatov pa bo tudi o centralizmu in avstromarksizmu.

Franc Rozman

SIMPOZIJ »SREDNJEVEŠKA BOSNA I EVROPSKA KULTURA« V ZENICI OD 2. DO 5. OKTOBRA 1971

Organizator simpozija je bil Muzej grada Zenice. Ta muzej, eden najmlajših v naši državi, je bil ustanovljen aprila 1967. Zasluge za njegov hitri razvoj ima njegov direktor Ibrahimpašić Fikret. Muzej je splošnega tipa. Razstavljeni so predmeti s področja arheologije, etnologije in kulturne zgodovine; zastopana so vsa obdobja od prazgodovine do NOB. Poseben oddelek je posvečen delovanju zeniških Židov. Muzejske zbirke se nahajajo v dveh zgradbah, v uspešno adaptirani in restavrirani židovski sinagogi in v bivši muslimanski medresi (srednji šoli). Aktivnost muzejskega kolektiva je vidna tudi na drugih področjih. Na širšem območju Zenice so opravili več arheoloških izkopavanj, med drugim uspešna izkopavanja na znameniti srednjeveški trdnjavi Vranduk. Poseben uspeh pa predstavlja vsakoletno organiziranje znanstvenih posvetovanj. Doselej je muzej organiziral že dve takšni srečanji jugoslovanskih znanstvenikov. Leta 1969 se je vršilo IX. mednarodno posvetovanje etnologov Jugoslavije, leta 1970 pa je bil simpozij arheološkega društva Jugoslavije na temo »Hronološka i tipološka determinacija rimske keramike iz Jugoslavije«. Na te simpozije je vezana tudi izdajateljska dejavnost muzeja. Izdajajo publikacijo »Radovi«, v kateri so objavljeni referati s posvetovanj. Muzej grada Zenice ima pomemben delež v kulturnem življenju Zenice.

Simpozija z naslovom »Srednjovekovna Bosna i evropska kultura« se je udeležilo preko sto znanstvenikov in muzejskih delavcev z vseh naših republik. Dr. Branko Gavella, ki je pozdravil udeležence v imenu Beograjske univerze, je izrazil priznanje muzejskemu kolektivu. Naglasil je, naj ne bo organizacija podobnih simpozijev le domena velikih kulturnih središč, kot so Beograd, Sarajevo, ampak naj se takšna dejavnost vrši tudi v manjših centrih, kot je Zenica.

Referenti, ki so sodelovali na simpoziju — bilo jih je okrog 35 — so razpravljali o raznih temah, ki so bile vezane na razvoj kulture, na cerkvene razmere v Bosni (bogomilstvo, Bosenska cerkev, stečki), na jezik, pisavo (bosančica), na umetnost, materialno kulturo, na odnos srednjeveške Bosne s sosednjimi deželami in bosenske tradicije. Posebno poglavje je bilo posvečeno področju Zenice. Večina referentov se je držala osnovne teme simpozija in je obravnavala predmet razprave s stališča evropske kulture; nekateri referati pa so imeli bolj omejen karakter in so se ukvarjali z lokalno problematiko.

Največ interesa in polemike so vzbudili referati, ki so obravnavali bosensko cerkev in bogomilstvo v Bosni. Ziyahna diskusija je sledila tudi referatom o jeziku in pisavi na področju srednjeveške Bosne. Nekateri referenti so postavljali nove teze o tej problematiki in opozarjali na rezultate svojih raziskav. Omenil bi le nekatere vidnejše referente. Prečitan je bil referat Jaroslava Šidaka iz Zagreba (osebno se simpozija ni udeležil) o problemu »crkve bosanske« v znanosti po letu 1954/55 (podoben pregled do leta 1954 je objavil v ZC, letnik IX, Ljubljana 1955, str. 154—162). Precej nenavadno tezo o bogomilstvu v srednjeveški Bosni je postavil Đuro Basler iz Sarajeva. Na podlagi arheološkega gradiva je sklepal, da se je bogomilstvo začelo razvijati od prihoda Slovanov tj. od VI. stol. dalje in da je bila to religija, ki je pripadala tukajšnjemu ljudstvu od vsega začetka. Pozornost je vzbudil s svojimi izvajanji sarajevski muzeolog Marko Vego. Njegove zadnje raziskave znane nekropole Radimlje pri Stocu so prinesle mnogo novih pogledov. Ta velika in edinstvena nekropola stečkov je pripadala fevdalni rodbini Miloradovičev, ki so bili pravoslavne vere. Torej ponovno ovržena teza o izključno bogomilskem značaju stečkov. Zato M. Vego opozarja, da je treba do teh problemov pristopati oprezno. Tudi